

AUGUSTIN ZUBIKARAI (1914-2004) & EUSKALTEATROA

Euskaltzaindiko Literatura Ikerketa Batzordearen bilera

Ondarroa, 200-X-20

*Patri Urkizu,
Literatura Ikerketa batzordekidea*

Egunon denoi.

Augustin Zubikarai Ondarroan jaio zen 1914ko azaroaren 3an eta Galdakaon zendu 2004ko uztailaren 12an. Bi data hauen artean lanari eta euskal literaturari eskainitiko bizitza luze eta oparoa. Hamabost mila orrialde gutxienez idatzi omen zituen Julen Urkizak dioskunez (1). Zail izango da, beraz, ondarroar honek burutu lan erraldoi guzti honetaz hitzegitea eman didaten astiaz eta beraz, labur-labur aipatu beharko ditut hamaika kontu.

Haren gurasoak Salvador Zubikarai eta Ana Bedialauneta. Aita arotza zen ofizioz. Haurtzaroan Gurutzeko Alabak mojen eskolan ikasi zuen lehenik eta hamar urterekin Saturrarango seminarioan sartu. Bosgarren urtean gaixotu egin zen eta etxetik ikasten jarraitu zuen, baina garai haietan apezpikuak ez zirenez etxetik ikasten jarraitze-zale Filosofiako lehen urtean laga egin behar izan zuen seminarioa.

Gazte zelarrik hasi zen idazten bai euskaraz bai eta gaztelaniaz euskal gaietaz eta haren lehen antzerki eta olerkiak jada *Euzkadi*-n argitaratu zituen 1933-1936 urteetan. Titulu hauek zituzten: *Aberrijagaz bizi* (antzerkia), eta *Edurne*, *Itsuleku*, *Matalle-otoya*, *Siaskakuak*, *Txirrita*, *Usua banitz* (poemak).

* * *

Aberrijagaz bizi, Mungian antzeztu zen lehenengoz, eta mungiarrek zirikatuta nonbait, hasi zen besterik idazten, hala nola *Illobaren indarra*, zein beste antzerkitxo bezala *Euzkadi*-n argitaratu zen zatika 1934ean. Eta Ondarroan jokatu zuten lehen aldiz. Ondoren *Itxas Lapurrak* 1935ean, XII. mendeko itsas-lapurren eginkizunez, gora-beherez eta abenturez

(1) Julen Urkiza & Luis Baraiazarra, *Augustin Zubikarai (1914)*. *Bidegileak*, Eusko Jaurilaritza, 1999.

Hiru antzerki hauek, Lauaxetak *Euzkadi*-n zuzentzen zuen *Euskal Orria*-n plazaratu ziren. Laugarren antzerkitxo bat ere idatzi zuen Zubikarai eta 1935ean Bilboko Euzko Gaztediak eratu antzerki-lehiaketara aurkeztu zuen. *Ixas ertzeko itsu mutilla*.

Ikusten dugunez, itsasoa izan zen gazte garai haietan, eta geroago ere bai, ezinbestekoa zena ondarrotar batentzat, noski, gairik jorratuena.

Ondarroako antzerki taldeak parte hartu zuen 1934ean Lehen Eusko Antzerti eguna ospatu aurretik Donostian antolatatu zen antzerki lehiaketan, *Euskeltzale Bazkuna* taldearekin martxoaren 11ean, baina nola nahitanahiez Karraskedoren *Etxe aldaketa* antzeztu behar zuten hau jokatzeko lekeitiarrak ondarrotarrekin batu ziren, zumaiarrak debarrekin, ea.

1935ean ez zuen parte hartu, baina 1936an berriro urtarrilaren 6an, antzeztu zuten Donostian ondarrotar antzezleek.

Hona Antonio Labaienek zuzentzen zuen eta garaiko ikuskizunei buruz idazten zuen *Antzerti* aldizkarian gure Zubikarairi egin zitzaion omenaldiaz zioena:

ARTETA'ri omenaldia

Azaroaren 30'ean omenaldi ta gorasarre ondo merezia egin zioten Ondarru'n Zubikarai'tar Agustín, izen ordez ARTETA idazleari.

Gazte azkar au beste gauzaz gañera antzerkigille degu. Emen, bere antzerki-lanak aitatu izan ditugu: «Aberriagaz bizi, Illobaren indarra, eta abar.

Ondarru bere jaioterriko adiskideak omenaldi ori eskeñi nai izan diote, aren antzerkiak antzezturik, eta opariz jai eder bat eratuaz,

Au dala-ta ANTZERTI'k idazle ta antzerkigileai nundik lagunduko dabilen aldizkingi onek zorion-agurrik sutsuena Zubikarai jaunari, ARTETA idazle gazte-ari bidaltzen dio, gero ere euskal Teatroaren alde ekiten jarrai dezan (2).

Gerraurreko teatro-giroa benetan bizia zen, honela 1936ko Aberri Egunean hogeit hertirik gora izan ziren ospatu zutenak jaia euskal antzerki bat ikusiz. Murtikun, adibidez, *Iru Gudari* ikusi zuten. Baina gerrak hautsi zuen Errepublika garaiko pizkunde hura eta gerrak suntsitu zuen ia dena. Halere obra hau gerra hasita gero ere antzezten jarraitu zuten, eta honela Bilboko Euzko Gaztedijak 1937ko otsailaren 11an antzeztu zituen, alde batetik *Ezer ez ta festa*, Soroa-Alzagarena, eta *Iru Gudari*, Pearse-ren obra, Manu Sotak eta Lauaxetak moldatua.

Padraia Pearse (Dublin, 1879-1916), *An Claidheamh Soluis*, liga gaelikoaren egunkariaren editorea zen, poeta eta antzerkigilea. Irlandako Independentzia Komandante gisa zinatuz zuten zazpietarik bat. Honen *Buruzagijak* antzerkia, adibidez, Manu Sotak gaztelaniara itzuli eta Joseba Altunak euskeratu zuen, eta *Euzkerea*-n argitaratu zen (Verdes 1935). Sota eta Lauaxeta izan zi-

(2) *Antzerti*, 47-48. zenb., 1935, azaroa-abendoa.

ren bereziki saiatu zirenak batez ere teatro irlandesa eredu gisa hartuta (Yeats, Pearse, Maeterlinck...) kostunbrismotik euskal teatro ateratzen eta antzerti politiko sinbolista bat lantzen eta irudikatzen.

1937ko urtearen hasieran agertu zen *Eguna* eta bertan parte hartu zuen zuzenki Zubikarai, Manu Ziarsolo eta Eusebio Erkiaga besteen artean lankide zituela. Hemen erabili zituen pseudonimoak ARTETA, AKILLA, GURUTZ, KRESALA, KURTZULU izan ziren, eta Joseba Agirreazkuenagak fak-similaren hitzaurrean ongi azpimarratzen duenez hauexek izan ziren kazeta haren diskurtsuaren ardatz nagusiak:

- a) Antifaxismoa eta askatasuna;
- b) Euskal abertzaletasunaren alde;
- c) Euskara abertzaletasunaren muina;
- d) Kritautasuna,
- e) Euskal Gobernuaren defentsa eta
- f) Baserritarren alde.

Lana benetan eskerga izan zen, kontutan harturik gerra garaia zela, bai parte hartu zuten guztiena, bai eta Bilbo erori ondoren parte hartu zutenena *Euzko Deya- La Voz de Euzkadi- La voix des Basques*-en (Paris 1936-1940).

Gerrateko ibilerak argitaratu zituen Augustinek 1983an *Makilen egunak. Guda-baten kerizpe eta autsetan* titulutzat zeukan kontakizuna. Santofiako erbestean zelarik hona nola ikusten zuen sorterria:

Lur gorri
 Burdin lur.
 Au ez da
 Nire ama-lur.
 [...]
 Zabal ikusten dot aurrean itsasoa.
 Keizpean, urrunetan, Bizkai lurra.
 Zetan zagoz, matzaku,
 –Moko arru–
 Itxasoari musu ta musu?
 Zure atzean igartzen dot
 –Nire kezka kezketan–
 Ondarru,
 Nire sorleku.
 Agur Bizkai,
 –Mendi ta ibai–
 Nire ametsen kai!

Asturias, Laredo, Dueroko Aranda, Ebroko Miranda, Nafarroako Oteitza, Guadalajarako Mirabueno, Katalunia... eta azkenez Donostiara. Libre kazeta-

ri-kanjeo batean gelditu, eta Frantziara ihesi. Lehenik Landetan, (–**Basarri** eta nire aita bezalaxe–), gero Lannemezan eta Tarbes. Gibraltarretik pasa ondoren 1941ean etxera. Ondarroan ogibidea aurkitu eta familia sortu. Lana Mutriku Arruti kontserba-lantegiko bulegoan 40 urtez lan egin zuen, baina baita ere Ondarroan janari-dendako ardura berak eraman zuen.

1942an ezkondu zen Eako Maria Jesus Erkiaga Aldamizekin eta sei seme-alaben guraso izan ziren. Urte gogorak gerraondoko urte haiek. Eskerrak arrantzari, zeren honek gosea etxe askotarik urrundu baitzuen. Katakunbetako urteak deituak izan dira ere, errepresio faszista gogorra izan baitzen estatu osoan, eta bereziki Euskal Herrian.

Euskal kultura zapaldua zegoen eta soilik Iparraldean eta Ameriketara argitaratzen ahal zen zertxobait. Telesforo Monzon, Jon Andoni Irazusta, Jokin Zaitegi...

Honela 1949. urtean Miarritzen Euskal Lore Jokoak iragarri ziren eta antzerki arloan, zortzi lan aurkeztu ziren. Lehen saria Piarres Larzabali eman zitzaion, *Urchilotar horiek* antzerkiagatik. Bigarrena Jean Lousteau-ri eta Antonio Labaien, *Amaren heriotzea* eta *Amayur* lanengatik. Bakarrizketenan lehen saria Zubikaraik irabazi zuen *Itsasora* lanarekin. Bigarrena Minaberri & Charritonek *Izariko zapeta* lanarekin eta hirugarrena Mayi Elissagaray-k *Maite-txoren ezkontza*-rekin.

Donostian eta *Egan*-en inguruan, hau da, 1949an sortutako errebista eta Koldo Mitxelena, Aingeru Irigarai eta Antonio Arrueren inguruan hasi ziren euskararekiko gauzak poliki-poliki aldatzen eta 1956an Agorak antolatuta lehiaketan Zubikarairen *Seaska inguruan*, antzerkiak irabazi zuen bigarren saria. Hona albistea emanez Mitxelenak berak Augustini igorri zion gutuna:

AGUSTIN ZUBIKARAiri

Ondarroara,

Donostian, 1956-XII-28

Euskaltzale eta adiskide ori,

Zorionik beroenak eman nai genizkizute. Eguerrietarako eratu genduen sariketara, zure antzerki batek, «Bata maitasuna» ezaugarriarekin bidali zendun *Seaska* inguruan-ek, eraman du bigarren saria, 1.000 pezetakoa.

Zure gogoaren berri jakin nai genduke, ea saria nola artuko duzun, edo nola bidaltzea nai zendukean. Adieraz ezaguzu, mesedez, erabaki duzuna. Antzerkia argitaratzeko bidea ere izango dugu, noski.

Ar itzazu berriz ere gure zorionak eta gure goraintzirik biotzekoenak (3).

(3) Patri Urkizu, *Koldo Mitxelenaren euskal gutunak (1951-1984)*. Bilduma 18, 2004, Errenteria, 102.

Sari honetan, jakina den bezala, Imanol Ziarsolok ziri galanta sartu zien epaimahaikoei, lehen saria irabazi baitzuen Antonio Barrutiak XVIII. mendean idatzitako *Gabonetako Ikuskizuna* antzerkiarekin *Eguberri-aizeak* bezala titulatzuz eta «Arrasaten ditu sustraiak» ikurra erabiliz. Ez zuen gainera sariaren hiru mila pezeta jasotzeko inongo kupidarik izan.

Sei iruditan banatua eta ekitaldi bakarra zeukan *Seaska inguruan* (*Egan 1957*) antzerkitxoak saritu izanak pentsarazi zion Augustini antzerkia bide egokia zitekeela ordurarte urte askotan irakurri ere egiten ez zuen jendea zaletzeko. Obra Ondarroan antzeztu zen, hala nola Eibar, Elgoibar, Lekeitio eta Marinnan. Zentsurak ezartzen zituen trabak eta oztopoak, halere, handiak ziren.

Zubikaraik prestatu zuen beste antzerki bat *Jaunaren Bidetan* deitu eta Kresal antzeztaldeak Ondarroan 1958ko Aste Santuan eman zuen. Gasteizen Raimundo Olabideren omenaldirako gertu ziren jaietan ere antzeztu zen Euskaltzaindiaren eskutik. Gero Markina, Lekeitio, Eibar, Urretxu, Arrasate, Deba, Soraluze eta Ermua izan ziren antzezlekuak. Azpeitiko OARGUI taldeak zer bait aldatu eta Altunaren musikaz antzeztu zuen obra hau, Donostiako Victoria Eugenia, martxoaren 31an, ostiral santuz, goizeko hamaiketan arratsaldeko zazpi t'erdietan.

Hona obra honekin gertatutakoa Santi Onaindiari igorri gutun baten arabera:

RPS. Onaindia, Larrea

Ondarroa, 1964-IV-1

Adizkide on:

Irakurri neban zure «kritika». Beti laban ta bitsa atara nairik. Praillekeria. Noiz ikasiko dogu euskaldunok sits eta bits kritikak egiten, beti zuri-zuri agertu barik?

Oraingoan, ixil-ixilik, Jaunaren Bidetan emoten ibili gara. Deba, Lekeitio, Markiña, Soraluze ta Ermu'n. Txalorik biozkorrenak Deba'n jo euskuezan. Luze ta ugarienak Ermu'n. Ala ta be enabil pozik. Gaurako ikusle on ta beso-zabalekoekin, ez dogu aurrerapide andirik egingo.

Euskal teatroan eta euskal literaturan zelan gabiltzan gogoratzeko... egunotan egon da agerpeide bat.

Orain urte bi edo iru, azpeitiarrak antzeztu eben Donosti'n Jaunaren Bidetan, izen orregaz eta egillearen izena aitaturik. Aurten aldakuntza txiki batzuk eginda, lan bardiña emon dabe, baña beste izen bategaz eta beste egille batena ba'lituz lez. (Odol eskeintza, Altzu'k egiña). Kuadro txiki bi geitu dautsez ta zoritxarrez gertu be. Ni Azpeiti'n izan nitzan ikusten, erderaz esaten den lez, **de riguroso incógnito**, ta igarrita nekan plagioa gordin gordin iruntsi neban. Idatzi be egin neban kritika bat Zeruko Argia'n idazteko asmotan, baña gero bertan bera laga dot, bialdu barik. Musika barria ipiñi dautse, azpeitiar batek egiña, baña ortik kanpora... Orrelaxe bizi gara gure artean. Onetan be culpa asko praillioak daukazue, beti seigarrenari tengadaka ibilli zarielako, zazpigarrenari akulurik sartu barik.

Dana dala, gaur enator onetan.

Bake deungarri egun onetan, lanari lotu naz. Ta ara nire guraria.

Aurren, Domingo Agirre'ren eun-urtegarrena dala-ta, emen argitaratzen dogun Boga-Bogan, datorren illean, berari omenezko lan batzuk agertu nai gendubez. Praillien antzera eskale nabil oraingotan. Egingo al zenduke ainbat ariñen lanen bat? Milla esker beintzat ez jatzuz faltako.

Biotz biotzez.

Zubikarai (4).

Txomin Agirrek idatzi *Kresala* eleberriaren inguruan hasi zen, beraz, prestatzen beste antzerki bat Gregorio Solabarrieta musikariarekin batera eta 1961ean *Kresaletan* eman zen Ondarroan. Gero Donostiako Victoria Eugenia «Representación de la obra teatral de estampas de la vida marinera, titulada *Kresaletan (Entre salitre)*», halaxe zioen kartelak 1962ko martxoaren 4ean antzeztu zen obraz.

Herriz-herri ibili zen Zubikarai *Kresala* taldearekin 1957-67 urteetan. Eta Julen Urkizak dioskunez, urte horietan eman zuen bere onenetik eta jo zuen gailurra. Harreman oso onak izan zituen bai Aita Santi Onaindiarekin, zeinek bazirudien ea nork gehiago idazlan argitaratu deman zebilela, bai eta Antonio Labaienekin, zeinek 1965ean plazaratu zuen lehen euskal antzerki historia bi liburukitan eta gaztelaniaz: *Teatro éuskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco*. (Donostia, Auñamendi, 1965).

1963an Toribio Alzaga saria irabazi zuen *Iru alaba* antzerkiaz, zein Errenteriako taldeak antzeztu zuen.

1964ean Txomin Agirrerren jaiotzaren ehunurte betetzen zirela eta antolatatu ziren zenbait festa eta lore-joko. Eta mendeurren honetarako prestatu zuen bereziki Mariñelak antzerkia, Jose Mari Altuna azpeitiarrak musika antolatatu zuelarik. Berak dioenez, *Kresaletan* antzeztu zuten baino toki gehiagotan antzeztu zuten obra hau, 1968an Ondarrotik hasi eta. Hona nola amaitzen den bukaera zorionsua daukan antzerki kristau honek:

ERRITARRAK – DANAK

Itxasoari musuka

Jaio giñan Ondarrun,

Gogo bat erabilliaz

Lior eta itxasun.

Estropadetan txapeldun,

Oiturretan fededun,

Itxasoetan indartsu,

(4) Aita Onaindia, *Eskutitzak* Euskal Literaturari buruz. Bilbao, 1974, 191-192.

Ekanduetan gartsu.
 Euskalerriko eredu
 Izanik munduz mundu.
 Gure asabei jarraituz
 Danok gaitezen batu,
 Danon artean ein daigun
 Zorioneko Ondarru (5).

Antzeztaldean beste askotan bezalaxe giroaren isla, hasi ziren eztabaidak. Folklore gehiegi zerabiltela, bestelako gai gordinago eta bortitzago, errealista-goak erabili behar zirela, herriari gogai eta buruhauste berriak eraman behar zitzaizkiela, eta, horrela gertatu zen banaketa.

Halere, taldea mututu bazen Zubikaraik ez zion utzi idazteari eta, langile amorratua izaki, irabazi zituen beste zenbait sari, hala nola, 1967an *Gizon on eta andre erre* (Toribio Alzaga) eta aipamen berezia *Bizi garratza*-rentzat. 1968an *Lurrunpean* (Donostiako Gipuzkoa saria), eta 1969n sari berdina *Errekonduan... txabolei tiroka*, obragatik. Urte berean Toribio Alzaga saria *Mendu zarrak*, obrarentzat. 1983an Markiñako Euskal Lore jokoetan *Mendi eta itxaso*. 1984ean antzerki laburrentzat Santurtziko kontzejarako prestatu hirugarren literatur lehiaketan, eta neroni epai-mahaiko nintzelarik, *Don Peru (Jolas eta irri antzerkia)*-ri eman genion saria. Azkenik, Bizkaiko Aldundi saria ere irabazi zuen 1986an *Artea'ko itsua* lanarekin.

Orotara, berrogei antzerki inguru burutu zituen Zubikaraik. Pierre Larzabal eta Antonio Labaienekin batera gerraondoko teatrogizon hirukote nagusia osatzen duelarik, Lapurdi, Gipuzkoa eta Bizkaia errepresentatuz. Laburbiltzeko haren Antzerkiaren Poetika hona Xabier Letek *Bizi garratza* eta *Mendu zaharrak* obrei ipinitako hitzaurrean zioena Zubikarairen antzertiaz:

Izan ere, Agustín Zubikarai aipaturiko gerla osteko giroan bere teatro lana osatu duen idazlea da. Eztut honekin garai hartara bakarrik lotu nahi. Gaur ere idazten du, eta nere ustez inoiz baiño hobeto; bainan, hala ta guztiz bere pentsakeraz, izakeraz, edadez, eta idazkietako giro berezi horrek adierazten digunez, garai hartako egile klasikoa da, [...] Bere teatroa, ia beti, kezkadun eta prolemadun teatroa da, drama edo komedia eran osatua eta erabilia, klasikoki soluzionatua bai ideietan eta bai eszenerako eraketan. Teatro burjes klasikoa beraz. [...] Zubikaraik ba du halako erreztasun berezi bat bere obren pertsonaiak eszenan ezartzeko, definitzeko eta mugitzeko. Era klasikoan planteatzen du bakoitzaren zer-esana eta zer-ikusia, bainan errez erabiltzen du gaia eta pulsu sendoarekin eramaten ditu aurrera, berak ezarri nahi dien papera ondo beteaz. Dialogoak, elkar-hizketak, guztiz trebeak eta pizkorrak dira; abildade haundiarekin mintza arazten ditu bere pertsonaiak, era herrikoiean gaiñera, herrikoikerietan erori gabe; naiz eta batzuetan, noizik behin, dialogoaren bizkortasun eta bizitasun horrek berak hizkuntzaren aldetikako «barrokotasun» pittin bat enbazogarria sortzen badu ere. [...]

(5) Agustín Zubikarai, *Mariñelak*. Mekanografiatua. Koldo Mitxelena ondarea. C-381 F.10, 32-33.

Zubikarai bere alde on eta txarrekin, osotasun eta hutsegiteekin, teatroa serioски hartu duen gizona izan da. Hortik dator bere ekintzearen baliotasuna eta horregatik da bere lana estimagarria. Publikorik gabe eta girorik gabe hainbeste urteetan lana serio eta segian egin duen gizonak gure estimazio osoa eta esker ona merezi du (6).

Leteren hitzekin erabat ados nagoela, zer esanik, ez. Bai eta Julen Urkizarekin, zeinek ondarratarrari eskainitako biografiatxoaren amaieran dioen, eskain dakiokkeen omenaldirik onena liburu bakar batean (edo bitan) haren antzerki-lan guztien argitalpen eder bat egitea litzatekeela, bere obraren eta euskal teatroaren historian daukan lekua ongi aztertuko lukeen ikerketaz horniturik, noski.

Eta besterik ez. Milesker zuen arretagatik.

(6) Xabier Lete, «Sarrera». *Augustin Zubikarai, Bizi garratza, Mendu zaharrak*. Irakur sail, Donostia, 1970.